

ИХТИОЛОГИЧНИТЕ КОЛЕКЦИИ В НАЦИОНАЛНИЯ ПРИРОДОНАУЧЕН МУЗЕЙ В СОФИЯ

ЛИЛЯНА МИХАЙЛОВА

Между най-старите колекции от зоологически обекти, поставили основата на музейния фонд на Естествоисторическия музей в София, значително място заема първата сбирка от риби, включваща предимно видове от българската сладководна и морска ихтиофауна. Почти пълното отсъствие в нея на чуждестранни видове се обяснява с факта, че главната цел на основателите на музея през 1889 г. е в него да бъде представена по възможност в цялото си видово богатство преди всичко българската фауна. Това е оправдано и от обстоятелството, че на този етап нашата фауна е била съвсем непроучена. Б у р е ш (1928) пише: „България бе през онова време една от най-слабо проучените страни в Европа в природонаучно отношение.“

В резултат на усилена събирателска дейност още в първите години след основаването на музея са колекционирани, обработени и експонирани 212 екземпляра сладководни и морски риби от 57 вида, от които само 10 вида чуждестранни. Те принадлежат към 24 семейства: Percidae, Pristigasteridae, Sparidae, Scorpaenidae, Scombridae, Trachinidae, Cottidae, Gobiidae, Mugilidae, Labridae, Gadidae, Pleuronectidae, Siluridae, Cyprinidae, Esocidae, Salmonidae, Muraenidae, Gymnodontidae, Syngnathidae, Acipenseridae, Carchariidae, Spinacidae, Rhinobatidae и Trygonidae. Такова е състоянието на ихтиологичната колекция през 1907 г., когато е издаден и първият Каталог на музейните колекции от тогавашния директор д-р Гретцер. Подробните описи в него показват, че екземплярите от риби са събирани през периода 1897—1904 г. Началото на тази колекционерска дейност поставя д-р Паул Леверкюн, който е директор на музея от 1893 г. до смъртта си през 1905 г. Първите екземпляри са били закупувани по негово нареждане от Рибния пазар в София и са предимно от р. Искър и нейните притоци. Постепенно колекцията се увеличава с риби от р. Марица, р. Дунав, Черно море, както и от Охридското езеро. Част от тези материали са обработени като спиртни препарати, а от някои се изготвят сухи препарати от първия препаратор в музея Ананиян. Научното определяне на колекцията се извършва от видния ихтиолог професор Григоре Антипа, директор на Естествоисторическия музей към Университета в Букурещ, при едно негово посещение в София по това време.

Голяма част от първата ихтиологична колекция е запазена в добро състояние до наши дни. На повечето от нейните експонати е отредено място в съвременната експозиция, тъй като освен научна стойност те имат и важно историческо значение.

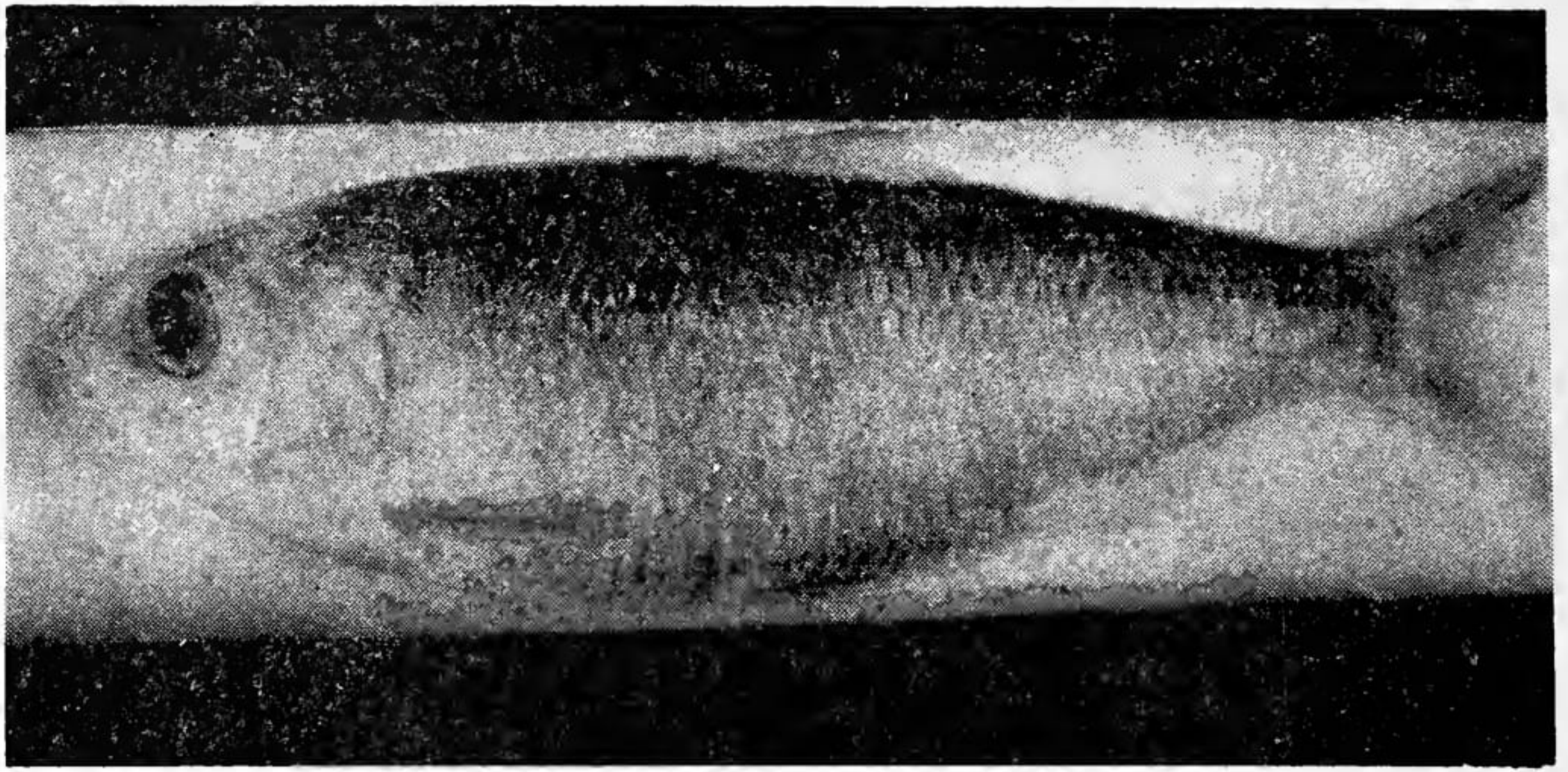
Като втори етап в развитието на колекциите може да се смята периодът 1918—1944 г., който се характеризира с интензивна колекторска дейност на сътрудниците от всички секции в Отдела по зоология, както и с редица дарения от частни лица от България и чужбина. Така постепенно се създават условия за обособяване на отдели по различните клонове на естествоисто-

рическите науки. Един от тях е Ихтиологичният отдел с уредник младия естественик Пенчо Дренски. За активизиране на колекционерската дейност под ръководството на директора на музея д-р Иван Буреш се поставя начало на оживена кореспонденция с ръководствата на ловните и риболовните дружества в страната, с някои рибовъдни стопанства, както и с частни лица (предимно учители и ветеринарни лекари) с цел доставка на риби за музейния фонд. Изпращат се подробни указания относно рибите, необходими за попълване на музейната колекция, и за начините на тяхното събиране, консервиране и транспортиране до музея. Наред с тези изисквани по служебен път попълнения постъпват дарения и от частни лица, от риболовни корабни екипажи, от учениците в Рибарското училище във Варна и др. Броят на представителите на чуждестранната ихтиофауна също нараства. Особен интерес представлява малката, но извънредно ценна колекция от 28 вида дълбоководни риби от Средиземно море (гр. Месина, Италия), подарени от италианката Луиза Джанферари. Забележителен експонат от този период е и рибката от род *Ostracion* от залива Акаба, Червено море, уловена и препарирана през 1930 г. от младия асистент по зоология в музея Ненко Радев.

По сведения на Б у р е ш (1928) през същата година броят на рибите в музейния фонд надвишава 2000 екземпляра, принадлежащи към 160 вида и подвида, консервирани в 800 препарата. В тази своя обзорна уводна статия на новооснованото първо научно списание на музея същият автор подчертава, че по онова време Естествоисторическият музей в София е бил най-богатият на Балканския полуостров, като привежда точни цифрови данни за броя на екземплярите и в останалите зоологически сбирки. През този период са публикувани и първите научни и научнопопулярни статии за ихтиологичните колекции в музея — от уредника на Ихтиологическия отдел Пенчо Дренски (1926) и от инспектора на Зоологическата градина в София Адолф Шуман (S c h u m a n n, 1930). Втората от тези публикации представлява голяма обзорна статия с подробни сведения за отделните експонати от цялостната експозиция на музея, като за всеки от ихтиологичните експонати са дадени точни данни за латинското и немското название на вида, находището, броя на екземплярите, името на колектора и в някои случаи дори и за размерите. По това време ярко се откроява активната дейност на д-р Пенчо Дренски по изследването на българската ихтиофауна и за обогатяването на ихтиологичния фонд на музея. В резултат на дългогодишната си научна дейност в областта на ихтиологията той публикува над 50 научни и научнопопулярни статии в различни български и чужди периодични издания. В някои от тях той ревизира или извежда нови таксони в ихтиофауната на България. Така Д р е н с к и (1926) съобщава като самостоятелен и ендемичен за р. Марица вида *Protherorhinus semilunaris* Н е с к., който дотогава е считан за синоним на *Gobius marmoratus* P a l l. Подобен е случаят с балканската мряна, известна дотогава у нас като *Barbus petenyi* Н е с к., за която Дренски застъпва становището, че трябва да се смята в бъдеще като подвид на южноевропейския *Barbus meridionalis* R i s s o. Наред с това той съобщава 5 речни и 3 морски вида и подвида, нови за страната ни¹. Д р е н с к и (1928) описва като нови за науката видовете струмски гулеш — *Nemachilus bureschi*², и дунавски щипок — *Cobitis bulgarica*. През следващите

¹ В същия труд (Д р е н с к и, 1926) се описват и 3 нови за науката подвида: *Gobio gobio bulgarica*, впоследствие ревизиран (M i s h a j l o v a, 1966) и сведен до номинативния подвид *G. gobio gobio* L., *Rutilus rutilus mariza* и *Phoxinus phoxinus strandjae*, оказал се синоним на колхидската лешанка (*Ph. phoxinus colchicus* V e r g.).

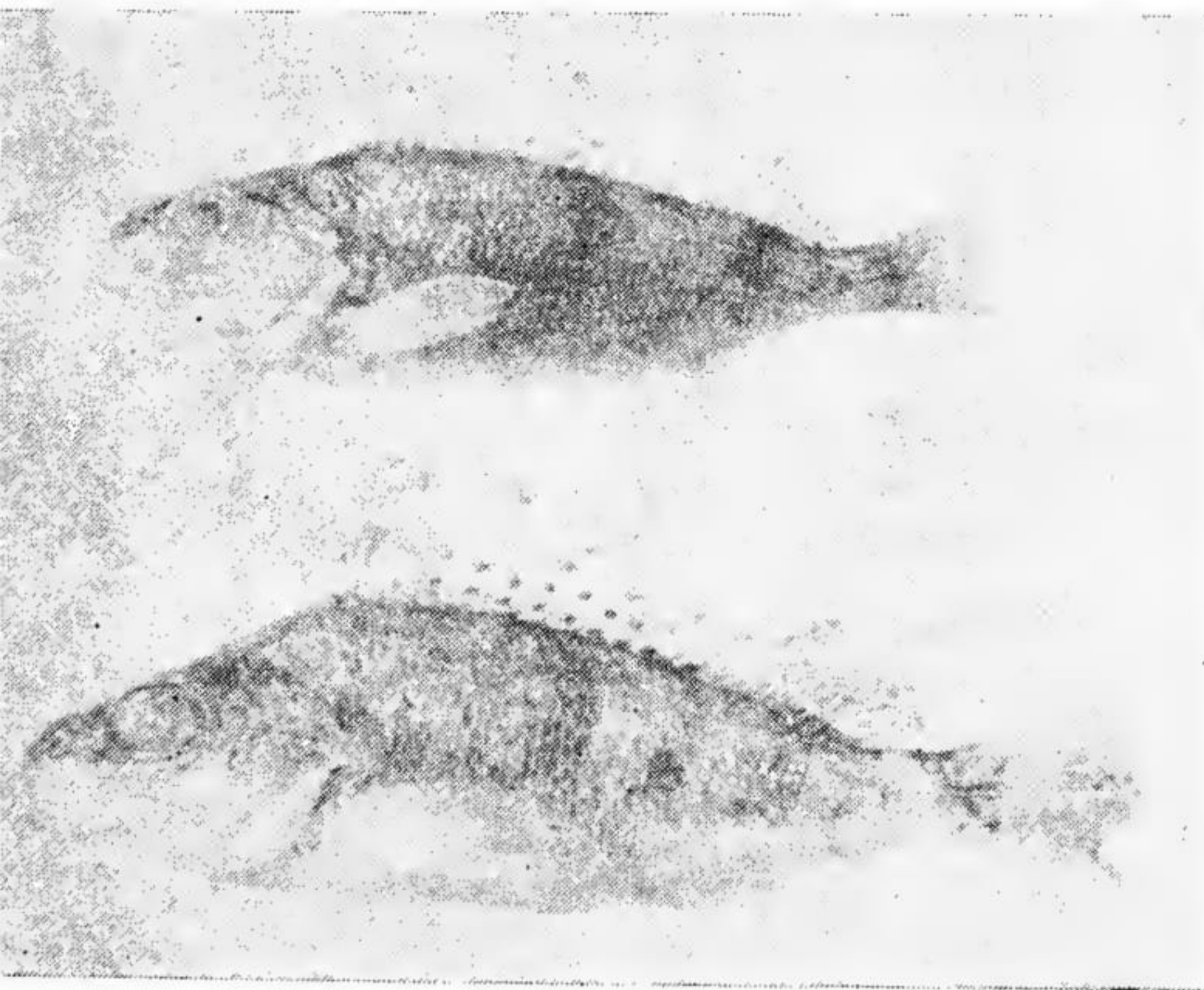
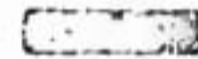
² Ш и ш к о в (1939) го определя като *N. angorae bureschi*, което е прието и от В а п а г е с с и (1964; 1968).

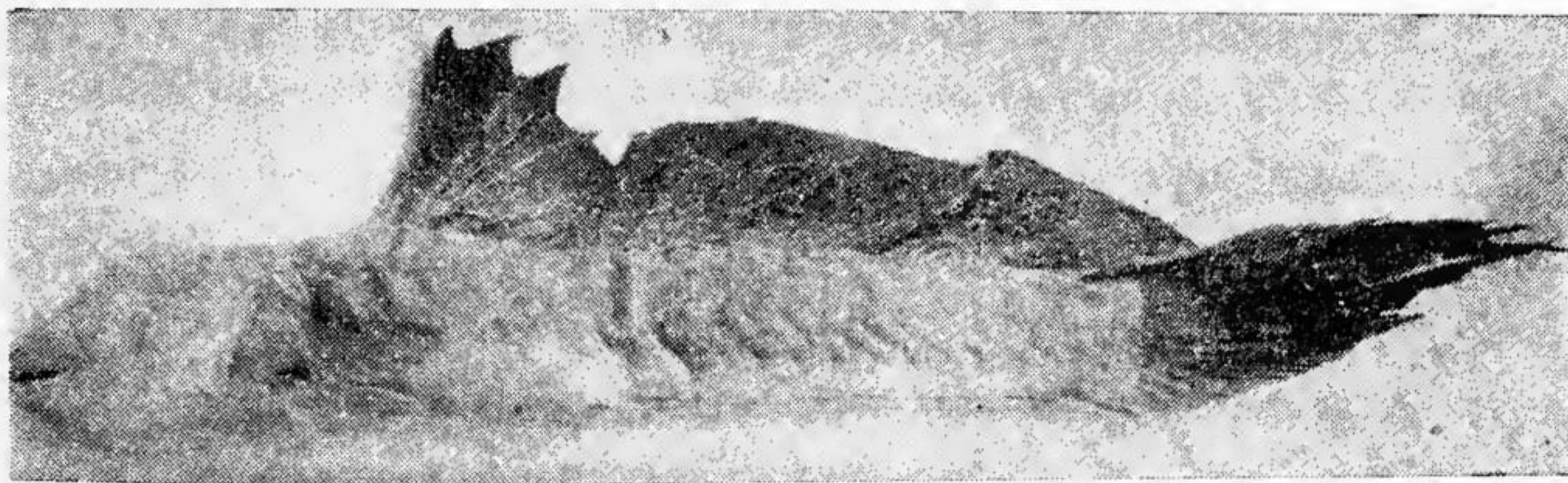

Фиг. 1. Резовски карагъоз (*Alosa bulgarica*)

Фиг. 2. Сляпата риба *Anoptichthys jordani* от пещера в Мексико

Фиг. 4. *Gymnocephalus baloni* — вид бибан, установен в България през 1983 г.

Фиг. 3. Амфибийна риба от род *Periophthalmus* (Иран)

години той описва последователно още няколко таксона от България — резовски карагъз — *Alosa bulgarica* (Д р е н с к и, 1934) (фиг. 1), а покъсно (Д р е н с к и, 1943) — подвидовете мандренска брияна — *Chalcalburnus chalcoides mandrensis*, и резовска брияна — *Chalcalburnus chalcoides chichkovi*. Всички описани екземпляри (типуси) се съхраняват във фондовете на Националния природонаучен музей в София. Най-крупният научен труд на д-р П. Дренски е монографията му върху рибите на България (Д р е н с к и, 1951). В нея се дават описанията на 182 вида, от които 65 сладководни, 81 морски и 36 проходни. За първи път се съобщават от България подвидовете: *Rutilus rutilus heckeli* N o g d. (таран), *Alburnoides bipunctatus fasciatus* N o g d. (камчийска говедарка) и *Gobius cephalarges constructor* N o g d. (блатско попче). Наред с данните за видовия състав монографията съдържа сведения и за биологията, екологията, зоогеографията и стопанското значение на видовете. Изработена изключително по музейни материали, тя е плод на 25-годишния труд на този автор и представлява и днес настолно ръководство за всички, които се интересуват от българската ихтиофауна.

Значително място в ихтиологичната колекция на музея заема разнообразната и интересна сбирка от Егейско море, събрана и определена от ревностния природолюбител аптекаря Алекси Петров. Наред с ихтиологичните материали през периода 1942—1944 г. той колекционира и много безгръбначни животни в крайморските райони на Беломорска Тракия, Македония и остров Тасос. В резултат на тези усилия е създадена внушителна колекция от представители на различни групи безгръбначни животни (мокрици, червеи, миди, морски таралежи, охлюви, морски звезди и др.) и риби. Голяма част от тях са уникални за музея. Броят на рибите в тази колекция е 228, а видовете, към които те принадлежат, са 100. Общият брой на експонатите от фауната на Егейско море е 1130. Целият този богат материал след завръщането на Ал. Петров в София е бил подреден и експониран в една от залите на музея и през 1948 г. откриването на изложбата „Фауна на Егейско море“ е удостоено с личното участие на министър-председателя на НРБ Георги Димитров.

Като трети етап в развитието на ихтиологичните колекции може да се счита периодът 1944—1974 г. Прогресивното нарастване на музейния фонд налага разпределението му на научен, съхраняван в депо, и експозиционен, подреден в изложбените зали на музея.

През 1958 г. в музейния фонд постъпва колекцията на ихтиолога Кирил Булгурков, старши научен сътрудник в Института по зоология с музей при

БАН. Тя е съставена от препарати на сладководни риби от реките на Витоша и околните язовири, както и от голям брой отлично препарирани стомаси от калкан (*Scophthalmus maeoticus* P a l.). Тези материали са събирани от 1952 до 1956 г. Общият брой на колекцията е 165 препарата от около 20 вида риби. Част от тях са намерили място в съвременната експозиция. Резултатите от научната обработка на тези материали са публикувани от Б у л г у р к о в (1958).

През 1964 г. в ихтиологичните колекции има 1900 препарата, от които 65 сухи и скелети на риби, а останалите 1835 — спиртно-формалинови. Те включват около 480 вида и подвида риби.

През 1970 г. от Биологическия факултет при СУ бе предадена голямата колекция на видния български ихтиолог проф. Георги Шишков. Тя е съставена от 1488 сладководни риби от различни български водоеми и включва представители на около 50 вида и подвида, събирани в периода 1923—1935 г. Консервирани в 242 препараторски цилиндъра, понастоящем те се съхраняват в научния фонд на музея.

Четвъртият етап от развитието на Ихтиологичния отдел е периодът от 1974 г. до наши дни. Неговото начало е свързано с възстановяването на самостоятелността на Националния природонаучен музей като научно звено към Президиума на БАН (след известен период, през който той е бил обединен с Института по зоология при БАН). От 1974 до 1986 г. отговорник на разделите Ихтиология и Херпетология към секция Зоология е н.с. Лиляна Михайлова. Значителните промени, които настъпват в музея през този период, засягат естествено и тези раздели: техните експонати биват подредени през 1976 г. в две нови зали, а научните колекции се съхраняват в общо депо. В ихтиологичната експозиция са представени почти всички видове и подвидове от българската сладководна ихтиофауна и някои видове проходни риби. Черноморската фауна е застъпена с всички важни в стопанско отношение риби. От чуждестранната фауна са изложени видове от Егейско, Средиземно и Червено море, дълбоководни видове, няколко вида акули и скатове, летящи риби (*Dactylopterys volitans* L.), кълбовидни риби от семейство Tetraodontidae (*Tetraodon inervis*) и сем. Diodontidae (*Diodon hystrix* L.), риба-еж и др. Особено внимание заслужават няколко редки експоната от нови за нашата колекция видове, като 2 вида слепи пещерни риби от Мексико (фиг. 2) и Източна Бразилия (събрани през 1979 г.), електрическото сомче (*Malapterurus electricus* G m e l.) от Нигерия (1978 г.), представителят на т. нар. амфибийни риби от род *Periophthalmus* (фиг. 3) от Иран (1972 г.), сухият препарат от панцерна щука (*Lepidosteus tristoechus* J o g d a n e t E v e r s t a n) от остров Пинос, Куба (подарен от Хр. Николов през 1983 г.). Между експонатите от българската сладководна фауна безспорен интерес представляват няколкото екземпляра от новия за нашата фауна вид бибан — *Gymnocephalus baloni* H o l č i k e t H e n s e l (фиг. 4), уловен в устието на р. Янтра и съобщен от С и в к о в (1983).

В научния ихтиологически фонд през този период постъпват и материалите от сладководни риби, колекционирани и обработени от н. с. Л. Михайлова през 30-годишната ѝ научноизследователска работа — общо 3445 екземпляра, принадлежащи към 30 вида и подвида. На базата на този богат материал са публикувани редица научни статии (М и х а й л о в а, 1964; 1965 а; 1965 б; 1970; М і с њ а ј л о в а, 1966).

Понастоящем общият брой на екземплярите от експозиционния и научния фонд възлиза на 5555, от които около 100 сухи и 5455 спиртно-формалинови препарата на риби.

В бъдеще експозиционните материали следва да се попълват с видове, които все още липсват. Това се отнася най-вече за представителите от българската ихтиофауна. От значение е и евентуалното представяне на новоаклиматизираните в последните 1—2 десетилетия у нас видове риби, като например бял амур — *Stenopharyngodon idellus* (V a l.), толстолоб — *Hypophthalmichthys molitrix* (V a l.), пелед — *Coregonus peled* (G m e l.), чудски сит — *Coregonus lavarettus maraenoides* P o l j a k o w и др.

ЛИТЕРАТУРА

- Б у л г у р к о в, К. 1958. Рибната фауна в реките на Витоша планина и околните ѝ язовири. — Изв. Зоол. инст. муз., 7, 163—194.
- Б у р е ш, П. в. 1928. Природонаучните институти на Негово Величество Царя на българите. Цел и задачи на „Известия на Царските природонаучни институти“. — Изв. ц. природонауч. инст., 1, 1—17.
- Д р е н с к и, П. 1926. Нови и редки риби от България. — Тр. бълг. природозп. д-во, 12, 120—150.
- Д р е н с к и, П. 1928. Риби от сем. Cobitidae в България. — Изв. ц. природонауч. инст., 1, 156—181.
- Д р е н с к и, П. 1934. *Alosa bulgarica* n. sp. — една непозната риба от реките на българското прибрежие на Черно море на юг от Бургас. — Изв. ц. природонауч. инст., 7, 79—87.
- Д р е н с к и, П. 1943. Критически изучвания и съобщения из сладководната рибна фауна на България. — Год. Соф. Унив., Физ.-мат. фак., 39, № 3, 343—360.
- Д р е н с к и, П. 1951. Рибите в България. — В: Фауна на България. Т. 2. С., БАН. 270 с.
- М и х а й л о в а, Л. 1964. Върху биологията на речния кефал (*Leuciscus cephalus* L.) в р. Струма. — Изв. Зоол. инст. муз., 17, 125—156.
- М и х а й л о в а, Л. 1965 а. Изследвания върху ихтиофауната на р. Струма. — Изв. Зоол. инст. муз., 19, 55—71.
- М и х а й л о в а, Л. 1965 б. Върху ихтиофауната на Тракия. — В: Фауна на Тракия. Т. 2. С., БАН. 265—289.
- М и х а й л о в а, Л. 1970. Рибите на Западна Стара планина. — Изв. Зоол. инст. муз., 31, 19—43.
- С и в к о в, Я. 1983. Морфологична характеристика на *Gymnocephalus baloni* H o l s i k e t H e n s e l (Pisces, Percidae) — нов вид за българската ихтиофауна. — Хидробиология, 27, 10—19.
- Ш и ш к о в, Г. 1939. Върху някои нови и слабо познати нашени сладководни риби. — Год. Соф. Унив., Физ.-мат. фак., 35, № 3, 91—99.
- В а п а г е с и, Р., Т. N a l b a n t. 1964. Süßwasserfische der Türkei. 2. Cobitidae. — Mitt. Hamburg. Zool. Mus. Inst., 61, 159—201.
- В а п а г е с и, Р. 1968. Süßwasserfische der Türkei. Ergänzende Angaben zu Teil 2 — Cobitidae. — Mitt. Hamburg. Zool. Mus. Inst., 65, 353—356.
- М и с х а ј л о в а, Л. 1966. Beitrag zu der systematischen Lage der Art *Gobio gobio* L. in Bulgarien. — Fragm. balc., 6, № 2 (137), 1—30.
- S c h u m a n n, A. 1930. Die Schausammlungen des Königlichen Naturhistorischen Museums in Sofia. — Изв. ц. природонауч. инст., 3, 1—60.

Адрес на автора:
Лилиана Г. Михайлова
ул. „Герлово“ № 3, 1504 София

Постъпила на 29. VIII. 1983 г.

ИХТИОЛОГИЧЕСКИЕ КОЛЛЕКЦИИ НАЦИОНАЛЬНОГО ЕСТЕСТВЕННО-ИСТОРИЧЕСКОГО МУЗЕЯ В СОФИИ

Лиляна Михайлова

(Р е з ю м е)

Прослеживается история ихтиологических коллекций музея, чье начало было положено в 1897 г. Рассматриваются последовательные этапы их роста, пополнения и постепенного развития: первый этап — с 1897 по 1918 гг.; второй — с 1918 по 1944 гг. (третий — с 1944 по 1974 гг. и четвертый — с 1974 г. по сей день.

Вкратце отражается активная деятельность ученых-естественников, посветивших творческие силы и научную эрудицию созданию и развитию ихтиологического отдела Естественно-исторического музея (ныне Национального естественно-исторического музея) в Софии: д-ра Пауля Леверкюна, д-ра Гретцера, академика д-ра Ивана Буреша, д-ра Пенчо Дренского, Адольфа Шумана, профессора Георгия Шишкова, ст.н.с. Кирила Булгуркова и н.с. Лиляны Михайловой.

В статье ставится ударение на некоторые ценные и уникальные компоненты болгарской и зарубежной ихтиофауны.

Приводятся данные и о современном состоянии выставочного и научного фондов раздела ихтиологии, охватывающих в общей сложности 5555 препаратов, в т.ч. 100 сухих и 5455 влажных (в спирте и формалине).

ICHTHYOLOGICAL COLLECTIONS OF THE NATIONAL NATURAL HISTORY MUSEUM IN SOFIA

Liljana Michajlova

(S u m m a r y)

The history of the ichthyological collections of the National Natural History Museum is traced out since their foundation in 1897. The successive stages of its enlarging, enriching and development are presented: the first stage — from 1897 to 1918; the second stage — from 1918 to 1944; the third stage — from 1944 to 1974; the fourth stage — from 1974 on.

The activities are presented of the scientists who have dedicated their creative potential and erudition to the foundation and development of the Department of Ichthyology at the Natural History Museum (the present-day National Natural History Museum) in Sofia: Dr. Paul Leverkühn, Dr. Gretzer, Acad. Dr. Ivan Bureš, Dr. Penčo Drenski, Adolf Šuman, Prof. Georgi Šiškov, Sen. Res. Worker Kiril Bulgurkov, Res. Worker Liljana Mihajlova.

The paper lays stress on some valuable and unique components from Bulgarian and foreign ichthyofauna.

Data are presented on the contemporary state of the exposition and scientific fund of the Department of Ichthyology, which includes a total of 5555 preparations, from them 100 being dry and 5455 — alcoholic-formaline.